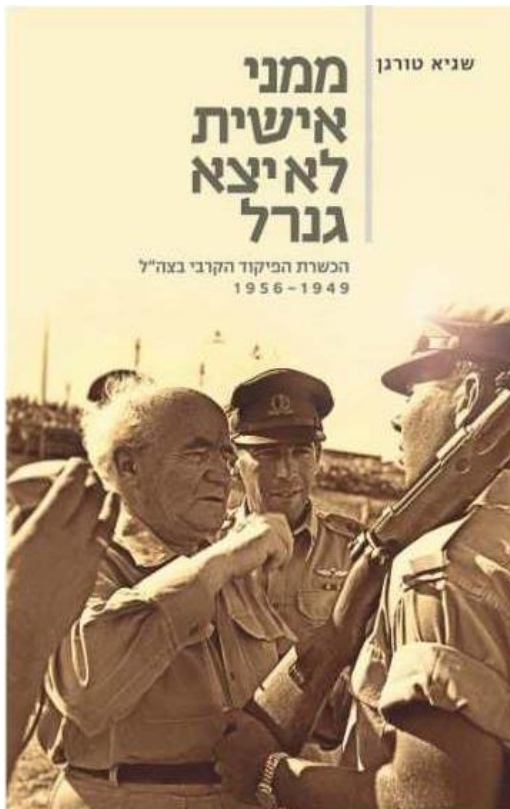

ביקורת ספרות

טל טובי¹

ממני אישית לא יצא גנרל: הכשרת הפיקוד הקרבי בצה"ל 1949-1956. מאת: שגיא טורגן.²
(ירושלים: שוקן, 2017. מס' עמודים: 398. מחיר: 55 ש"ח)

בתחום חקר בניין הכוח של צבאות יש מקום חשוב לבחינת הדרכים להכשרת שדרת הפיקוד של צבא נתון. לעיתים קרובות ניתן להסיק מתהליך זה את דרך המלחמה שאליה יפנה צבא מסוים בתחומי הדוקטרינה וההצטיידות. במילים אחרות ישנה התאמה מלאה בין תהליך הכשרת החייל או הקצין לבין תפיסות ההפעלה של הצבא בהכנותיו לקראת מלחמה או הפעלתו באירועים קרביים מצומצמים יותר.

ספרו של ד"ר שגיא טורגן, מדריך אקדמי במכללה לפיקוד ומטה, עוסק בהכשרת הפיקוד בצה"ל בשנים לאחר מלחמת העצמאות ועד מלחמת סיני, ובכך הוא ממלא פער הנמצא בחקר ההיסטוריה המוקדמת של צה"ל. אך בספר זה יש יותר מכך. הספר מספק לקורא גם סקירה תיאורטית חשובה על הניסיונות במחקר להגדיר מהו פיקוד ומיהו מפקד טוב. זוהי

¹ ד"ר טל טובי הוא מרצה בכיר במחלקה להסטוריה כללית באוניברסיטת בר אילן ועמית מחקר במרכז דדו.
² סגן-אלוף (מילי) ד"ר שגיא טורגן הוא חוקר בתחום ההיסטוריה הצבאית, עומד בראש 'המרכז ללימודים צבאיים' במכללה לפיקוד ומטה של צה"ל ומרצה באוניברסיטת בן-גוריון.

סקירה חשובה, וייתכן כי כדאי היה להופכה לפרק העומד בפני עצמו. זאת בגלל חשיבות המסד התיאורטי הקריטי המספק מסד לדיון ההיסטורי בהמשך הספר.

במחקרו מציג טורגן טענה מרכזית והיא: תהליך הכשרת שדרת הפיקוד ודמות המפקד בצה"ל הושפעו משני תהליכים אשר השתלבו האחד בשני. הראשון היה כוח האדם שעמד לרשות צה"ל בשנים הראשונות לאחר קום המדינה, והתהליך השני היה תהליך ההכשרה. התהליך השני הושפע משתי קבוצות או מודלים צבאיים: מסורת הפלמ"ח ומורשת הצבא הבריטי. מלחמת העצמאות הייתה נקודת מפגש בין שתי שיטות אלה, ובמהלכה ניתן לזהות המאבק על הדמות העתידית של צה"ל.

הפרק הראשון של הספר הוא סקירה היסטורית על התפתחות כוח המגן היהודי והישראלי בעשרות השנים שקדמו לקום המדינה, ועד ההשפעה של משה דיין על עיצוב הדמות של צה"ל. יחד עם זאת, אין זו סקירה היסטורית על התפתחות כוח המגן העברי אלא זיכרון הסוגיות החשובות לענייניו של המחקר. טורגן מוביל את הקורא בשבילי היסטוריית בניין הכוח העברי, ו"האתרים" שבהם הוא עוצר מלמדים את הקורא פרק חשוב אודות הגורמים שעיצבו והשפיעו על תפיסות הכשרות הפיקוד של צה"ל בשנים לאחר מלחמת העצמאות. לדוגמה, תפיסת הפיקוד בארגון ההגנה והפלמ"ח, השפעת בוגרי הצבא הבריטי והמתח בין תפיסות הצבא המקצועי ובין צבא העם ולבסוף ההשפעה של דיין ורוח הצנחנים.

הפרק השני עוסק בהרכב החברתי של צה"ל בתקופה הנדונה. כור ההיתוך שהיווה צה"ל בשנותיו הראשונות, יצר אתגרים פיקודיים ומבצעיים לקברניטי צה"ל ומערכת הביטחון. שוב מוביל המחבר את הקורא דרך אותן סוגיות החשובות לענייניו של הספר, אך הוא לא שוכח להצביע כיצד הבעיות שנבעו מהטרוגניות חברתית מסובכת זו של יחידות צה"ל, היו בעלות השפעה רבה על כושרו המבצעי. התכתבות זו בפרק השני, בין סוציולוגיה צבאית וכושר מבצעי, מחזקת מאוד את הבנת בעיות הפיקוד והמנהיגות ואת הצורך בהכשרת מפקדים (בכל שדרות הפיקוד) לצרכים ולמציאות שעמדו מול צה"ל בשנותיו הראשונות.

שלושת הפרקים הבאים של הספר עוסקים בפירוט רב בהכשרת שדרת הפיקוד, החל מקורסי מפקדי הכיתות ובה"ד 1 ועד קורסי הפיקוד הבכירים. כיוון ששיטת הניתוח של טורגן היא מהזוטר לבכיר, תמוהה העובדה כי הוא בחר לכתוב בפירוט על הפנימיות הצבאיות באותו פרק שבו ניתח את קורסי הפיקוד הבכירים. כך או כך, למיטב הבנתי זוהי הפעם הראשונה שבה נכתב מחקר אקדמי מעמיק על מוסד הפנימיות הצבאיות. בשלושת פרקים אלה חוזר המחבר ועוסק במתח שהיה קיים בין רוח הפלמ"ח לבין אתוס הצבא המקצועי הבריטי. סוגיה זו רלבנטית גם כיום, כאשר ניתן לזהות ויכוח מקצועי ודיון לגבי עתיד הכשרת הקצונה בצה"ל. טורגן מראה את ההשפעה הרבה של דוד בן גוריון ואת רצונו לשלב קצינים ששירתו בצבא

הבריטי על מנת לבנות מערכת צבאית מקצועית. אומנם הוויכוח בין בוגרי הפלמ"ח לבין יוצאי הצבא הבריטי על עיצוב הדמות של צה"ל נדון גם במקומות נוספים, אך טורגן מנתח את ראשית הוויכוח, את ההשפעה הרבה של בן גוריון ואת התפקיד שמילאו קצינים שונים, אשר כל אחד בתורו, במסגרת התפקידים הבכירים שאותם הוא מילא, ניסה לשלב את מורשתו האישית, כגון לסקוב או רבין. לפיכך, בחינת השפעת הוויכוח על הכשרת שדרות הפיקוד מהווה דיון חשוב בספר זה. יחד עם זאת הוא נעשה באופן מידתי המשרת את מטרות הספר, והקורא אינו מאבד את קו החקירה המרכזי לטובת דיוני משנה.

טענות הספר מתבססות על ניתוח קפדני ויסודי של מגוון רחב של מקורות ארכיוניים, המגובה היטב בספרות משנית רלבנטית. בכך מתקבלת תמונה מלאה על דפוסי הכשרת המפקדים בצה"ל בתקופה שבה עוסק הספר. המחקר של טורגן מצטרף לשורה של חיבורים אקדמאיים אודות השנים הראשונות של צה"ל. בהדרגה נבנה קורפוס מחקרי היוצא ממסגרת ההיסטוריה הרשמית, ממורשות הקרב, מספרי הזיכרונות, מהביוגרפיות ומהאוטוביוגרפיות. הריחוק הכרונולוגי של טורגן מהאירועים, אינו מאפשר רק נגישות למקורות ארכיוניים, אלא חשוב מכך, יוצר מחקר ביקורתי ומאפשר לקורא להתעלות מעל הרצון של אישים שפעלו בשנות ה־50 להאדיר את שמם או לחילופין להמעיט בחשיבות פועל אחרים. הקורא ישפוט וטורגן מספק לו את הכלים לעשות כך.

את הספר נוכל למקם בשתי מסגרות מחקריות. הראשונה והחשובה היא מחקר היסטורי על ראשית ימי צה"ל. בכך מצטרף הספר למחקרים נוספים שפורסמו בשנים האחרונות כספרים, כדוגמת הספר של זאב אלרון: *לקראת הסיבוב השני: התמורות בצה"ל והשינוי שלא היה בתפיסת הביטחון 1952-1955* (2016), ושורה של עבודות דוקטורט תחת הנחייתו הקפדנית של פרופסור אלון קדיש, אשר עדיין לא יצאו כספרים לעיון הציבור. המסגרת השנייה היא היות המחקר כמצוי בתחום הסוציולוגיה הצבאית. אמנם ההדגש שניתן הוא בתחום ההיסטוריה של בניין הכוח, אך הדיונים הסוציולוגיים אינם רק משלימים את הדיון ההיסטורי, אלא מוסיפים נדבכים חשובים להבנת התהליכים העומדים בפני החקירה המעמיקה של טורגן.

מתוך קריאת הספר אפשר להבין את הצורך במחקרים נוספים על התקופה, וחלק מדיוני המשנה הנמצאים בספר יכולים להפוך למחקרים בפני עצמם, במיוחד רוח הפלמ"ח מול מהות הצבא המקצועי. לא הייתה זו כוונת טורגן, אך החשיבות של ספר נמדדת גם בכך שקריאתו מעלה שאלות רבות המצריכות מחקר משלהן. לפיכך נוכל לראות במחקר זה גם קריאה לעריכת מחקרים ביקורתיים נוספים, וספר זה יכול לשמש כבסיס ראשוני ראוי. אין ספק כי כל מחקר עתידי שיעסוק בהכשרת המפקדים בצה"ל חייב יהיה להתייחס לטענות הספר. יתר על כן, ראוי שיקראו אותו אלה העוסקים כיום בהכשרת הקצונה בצה"ל.